

Krikščioniškas akiratis lietuvių literatūrinėse „užeigose“

Dalia JAKAITĖ
Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: *užeiga, taverna, krikščionybė, kryžius, kelias, pokalbis.*

Įvadas

Užeigos reikšmių laukas sieja kavinei (ir kitiems panašiams šios vietos variantams) bei svečių namams (ar kitai panašiai nakvynės vietai) būdingas funkcijas. Užeiga įprasmina ne tik konkrečią vietą, bet ir kelio, pakelės situaciją. Tam tikrą tradiciją (labiau nei modernumą) aktualizuojantis užeigos vaizdinys aptinkamas skirtingo žanro, įvairios estetinės-stilistinės ar teminės-probleminės krypties lietuvių literatūroje. Vienas ryškiausių XX a. pavyzdžių yra Kazio Bradūno poezijos ciklas „Užeigoje prie Vilniaus vieškelio“ (1981). Šiam ciklui būdingas semantinis laukas bei maceiniškoji jo recepcija teikia impulsų panašaus akiračio paieškoti plačiau, skatina kelti hipotezę, kad užeiga ar jai artima erdvė istorinę, religinę sąmonę įprasmina ir kitų lietuvių autorių tekstuose. Antano Maceinos recenzija apie poezijos ciklą „Užeigoje prie Vilniaus vieškelio“ primena apie šiam žemininkui būdingą pranciškonišką pasaulėvaizdį. Poeto užeigos sąsaja su šv. Pranciškaus *buvimu pakeliui* (žr. M a c e i n a 1986) sugrąžina prie bendresnės tiesos – krikščionio kaip keleivio būties, kuri skirtingais pavidalais atsiskleidžia ne tik Bradūno kūryboje. Straipsnyje „Poezijai apginti“ ši būtis siekiama pateikti kaip visos poezijos pagrindas: „O ji [poezija] pasako daugiau todėl, kad tėvynės netekimas atskleidžia jo praeinamybę bei laikinybę visu akivaizdumu: *buvoti svetur reiškia buvoti užeigoje – ire albergando*, kaip tai nusakė savą būtį šv. Pranciškus Asyžietis“ (M a c e i n a 2004, 265). Būtent šiuo vaizdiniu, kitaip dar – *eiti iš užeigos į užeigą* – „Saulės giesmėje“ aktualizuojamas pranciškoniškas svetimšalio gyvenimo būdas, šv. Pranciškaus atsisakymas turėti nuolatinę buveinę (M a c e i n a 1994, 131, 143). Tiesa, keliaujantį ir kelyje sustojantį šv. Pranciškų Maceina apmąsto imdamas ir iš esmės adekvatesnį nei *užeiga – būsto* vaizdinį, kuris vartojamas ir lietuviškame „Šventojo Pranciškaus žiedelių“ vertime; o tai – Šv. Pranciškaus ir pirmųjų pranciškonų apaštalavimo bei evangelizacijos kelyje pasirenkamos sustojimo vietos, sugrįžtant prie Maceinos – namų gundymo ir sykiu krikščioniško jų išsižadėjimo žymenys. Galima sakyti, kad pasirinkdamas užeigą, Maceina priartėja prie šio vaizdinio ištakų Biblijoje. Šventojo Rašto ištakų (apie kurias detaliau bus kalbama tolesnėje

teorinių prielaidų dalyje) turi ir recenzijoje apie Bradūną filosofo iškeliamą užiegos dialektika: „tai vieta sustoti ir neapsistoti, tuščia ir pilna erdvė“ (M a c e i n a 1986).

Bradūno užiega tampa išeities tašku, analizuojant ar bent trumpai sustojant ties šiais kūriniais: Antano Vaičiulaičio novelė „Vidudienis kaimo smuklėje“ (1933), Henriko Nagio eilėraštis „Imago mortis“ (1958), Antano Škėmos pjesė „Kalėdų vaizdelis“ (1961), Vlado Šlaito eilėraštis „Apie žmones ir obuolius“ (1962), Kornelijaus Platelio eilėraštis „Vyno stebuklas“ (iš ciklo „Himnai“, 1984), Jono Meko eilėraštis „Rue de Saine“ (1996) ir Jurgio Kunčino romanas *Blanchisserie, arba Žvėrynas – Užupis* (1997)¹. Kaip galima suprasti iš šių nuorodų, užiega nėra vienintelė toliau apmąstoma literatūrinė vieta. Lyginamajai analizei imant panašias taverenos ar baro funkcijas, jų skirtybės nebus svarbiausios. Pagrindinį dėmesį skiriant semantiniam jų laukui, simboliškai centrinę vietą užiega išsaugo ne tik dėl religinio akiračio. Visoje toliau nagrinėjamoje kūryboje ypač svarbų vaidmenį turi tam tikra kelio trajektorija, įgyjanti metafizinį ar tam tikro vidinio tapsmo matmenį. Tai gi straipsnio *objektas* – skirtingo žanro XX a. lietuvių literatūroje atsiverianti užiegos ir savo funkcijomis jai artimos taverenos, smuklės, baro, kavinės erdvė, kurią suartina tam tikra biblinio ir krikščioniškojo plano semantika. Tyrimo *tikslas* – pasirinktą „užiegos“ literatūrą ištirti per Biblijai būdingą užiegos ir krikščioniškosios patirties akiratį. *Uždaviniai*: aptarti biblinį ir krikščioniškąjį (pranciškoniską) užiegos vaizdinio prasmų lauką, jį suvokiant kaip akiratį tolesnei literatūros analizei; ištirti semantines ir poetines, su tam tikromis religinio gyvenimo realijomis susijusias užiegos funkcijas Bradūno poezijoje; ieškant panašių (religinių ir metafizinių) tiesų sklaidos, atskleisti poetinį kavinės, baro, aludės, taverenos erdvės savitumą Nagio, Meko, Šlaito eilėraščiuose; aktualizuojant anksčiau minėtiems autoriams būdingą egzilio savimonę, dramos reprezentacijai aptarti misteriską Škėmos pjesę; Platelio poetinę smuklę aprašyti kaip radikalią tikėjimo tiesų provokaciją; prozos reprezentacijai tyrimą užbaigti Kunčino romano analize, ieškant pasikartojančių bohemos vietų ir religinės bei metafizinės sąmonės sąveikos. Pasirinkus klasikinius ir nemažai jau nagrinėtus autorius, ši analizė iš esmės yra nauja tiek lyginamuoju aspektu, tiek ir detaliaja tam tikros vaizdinijos interpretacija.

Pasiremiant Nijolės Kašelionienės mintimi, tolesnės komparatyvistinės analizės objektas – *ryšiai, santykis, palyginimas* (K a š e l i o n i e n ė 2006, 339). Aktualus ir toks autorės klausimas – *kaip idėjos, temos, meninės formos pereina iš vienos kultūros į kitą* (šiuo atveju – iš vieno laikotarpio, žanro ar estetikos į kitą) (Ibid.). Nors semantikos lauką anksčiau pavadinus svarbiausiu, tolesnėje lyginamojoje analizėje kaip gretutinis pasitelkiamas ir žanrinis bei stilistinis, bendrąja prasme – poetikos – kriterijus. Remiantis komparatyvistikos kaip ne tik tarpliteratūrinių, bet ir tarpdalykinių studijų samprata (K a š e l i o n i e n ė 2010, 131), analizės paradigmoje gali būti suvokiamos ir teopoetikos paieškos, atviros tarpdalykiniam literatūros ir teologijos dialogui. Objekto analizė straipsnyje atliekama pagal Karlo Josepho Kuschelio ir kitų autorių studijose formuluojamą teopoetikos koncepciją.

¹ Nurodomas kūrinio arba jo rinkinio pasirodymo laikas.

Literatūros ir teologijos dialogo ištakas siedamas su Sørenso Kierkegaard'o, Paulio Tillichio ir kitų autorių teorijomis, Kuschelis teopoetiką suvokia kaip šiandieninei kalbos ir laiko sąmonei adekvataus kalbėjimo apie Dievą stilistiką (K u s c h e l 2008, 26, 28). Studijoje *Poetų veidrodyje* teopoetiką apmąsto kita žymi literatūros ir teologijos santykio autorė Dorothee Sölle: pavyzdžiui, meninė žodžio kūryba suvokiama aktualizuojant poetinio rašymo pagrindu išreikštą ir įprasmintą teologijos klausimų lauką, šiame raiškos procese išskirtinį vaidmenį teikiant poezijos kūrybiškumui ir laisvei (K u s c h e l 2000, 15–16). Svarbiausiu atraminiu tašku Kuschelio ar kitų autorių studijose tampa Jėzaus Kristaus dieviškas asmuo ir jo meninė tikrovė, literatūrinis vaizdavimas. Teologas Henningas Schröeris, į savo refleksijas įtraukdamas Hanso Urso von Balthasaro teodramatikos, Kuschelio bei Sölle's koncepcijas, teopoetikos esmę aptaria pradėdamas nuo pirminės „theopoeien“ reikšmės – *sudievinėti, padaryti dieviškai ir Dievop* (S c h r ö e r 1998, 132). Pagrindo šiuolaikinei hermeneutinei ir literatūrinei teopoetikos sąvokos sklaidai Schröeris ieško Hanso Georgo Gadamerio mintyje (prielaida, kad teopoezija realizuojama žaidimu, švente ir simboliu (Ibid., 147) ir rašytojo Paulio Konrado Kurzo koncepcijoje, kurioje, be kita ko, teigiama, jog teopoetiniai tekstai parodo *Dievo misteriją*, artimiau ar tolimiau susijusią su dabartiška situacija (Ibid., 134–135). Konkrečiu kūrybiniu pavidalu įprasminama teopoetika toliau nagrinėjamoje literatūroje atsiveria ir labai radikaliai – per ryškų estetinį teologinių tiesų susvetimėjimą, bet neapeinant šių tiesų esmės, pamatinių su jomis susijusių dalykų. Taigi pamatinius krikščioniškojo tikėjimo klausimus aiškinanti, interpretuojanti ar aktualizuojanti teopoetika ir bus tolesnio lyginamojo literatūros tyrimo pagrindas.

Teorinis istorinis tyrimo akiratis: biblinės užėigos laukas ir pranciškoniškas išeities taškas

Išėjimo knygoje randame ne tik archetipiškai dėsningą, bet ir bibliniame prasmės lauke itin iškalbingą užėigos vaizdinį, o tiksliau, šioje vietoje vykstančio veiksmo aprašymą:

Atsitiko, kad kelionės metu, nakvojant vienoje užėigoje, VIEŠPATS pasitiko Mozę ir bandė jį užmušti. Bet Zipora, paėmusi titnagą, nupjovė savo sūnaus apyvarpės odėlę ir palietė ja Mozės kojas, tardama: „Tu esi man iš tikrųjų kraujo sužadėtinis!“ O kai {Viešpats} nuo jo pasitraukė, ji pridėjo: „Kraujo sužadėtinis apipjaustymu“ (Iš 4, 24–26).

Tiesa, Senojo Testamento vertimuose esant skirtingiems šios vietos (užėigos) pavadinimams, šiuolaikinis kanoninis Antano Rubšio variantas² iš esmės atitinka, tarkim, Martino Lutherio vertime esantį apibūdinimą („pakeliui užėigoje“ / vok. „unterwegs in der Herberge“) (M o s e)³. Michaelis Strauchas, komentuodamas šią

² Toliau Biblija lietuvių kalba cituojama iš šio leidinio: *Biblija*, 2005.

³ Kituose vertimuose į vokiečių kalbą randame ir bendresnį šios vietos nusakymą, pvz., „pakeliui vienoje poilsio vietoje“ / „unterwegs am Rastplatz“ (žr. D a s B u c h E x o - d u s).

Senojo Testamento vietą ir platesnį jos kontekstą (aptariamas vertimas turi būtent užieigos / „die Herberge“ nuorodą), teigia, kad Dievas į užieigą galėjo ateiti kaip angelas arba apsireikšti kaip sunki liga (S t r a u c h). Tai, kad Dievas pats pasiunčia Mozę pasipriešinti egiptiečiams, o pakelyje jį ištinka šis mirties „bandymas“, primena apie dieviškai paradoksalų sąlytį tarp malonės pilnatvės ir žmogui iš esmės nesuvokiamo baisumo. Kita vertus, tame pačiame komentare Strauchas nurodo vienintelę vietą, galinčią paaiškinti tokį Dievo rūstį: kaip byloja viena Pradžios knygos vieta (Pr, 17, 14), tai yra neapipjaustymas. Šiuo atveju ypač svarbi tolesnė egzegezės paralelė: per kraują kaip ryšio ženklą moters (Motinos) dėka įvykęs Mozės išgelbėjimas matomas evangelinės Jėzaus Kristaus kraujo Kančios akiraityje (S t r a u c h). Šios išvalgos mums nutiesia tiltą į panašų ir platesnį prasminį lauką, kurį implikuoja kitos Senojo ir Naujojo Testamento užieigos. Svarbiausia užieiga Naujajame Testamente yra ta, kurioje *nėra vietos*: „suvystė jį vystyklais ir paguldė ēdžiose, nes jiems nebuvo vietos užieigoje“ (Lk 2, 7). Skirtingai nuo įvairuojančių vietos apibūdinimų Senajame Testamente, lietuviškas užieigos variantas Luko evangelijoje iš esmės atitinka kitomis kalbomis vartojamą žodį (plg. vok. „in der Herberge“ [L u k a s] ir angl. „in the inn“ [L u k e], o tai atitinka pirminį graikišką žodį). Bažnyčios tėvas šv. Jeronimas savo „Homilijoje apie Viešpaties gimimą“ cituotą Evangelijos vietą ir platesnį jos kontekstą aiškina derindamas pažodinę ir simbolinę prasmes:

Jis nerado vietos tame, kas švenčiausia, kas žibėjo auksu, brangakmeniais, šilku ir sidabru. Į pasaulį jis atėjo ne tarp aukso ir turtų, bet tarp atmatų, tvarte, kur aplinkui kaip nešvarumas apsiutė mūsų nuodėmės. <...> „Jie nerado vietos užieigoje“. Tas, kas yra vargšas, čia gali pasisemti paguodos. Juozapas ir Marija, kuri yra Viešpaties motina, neturėjo jokių tarnų ir tarnaičių. Iš Galilėjos, iš Nazareto, jie atėjo vieni be nešulinių gyvulių. Viena asmenyje jie buvo šeiminkai ir tarnai. Negirdėta yra sužinoti, kad vietoj to, kad įžengtų į miestą, jie užsuko į užieigą. Drovus vargšas nedrįsta maišytis tarp turtingųjų. Matykit neturto didybę! Jie užsuka į užieigą. Nesakoma, kad ji stovi prie kelio, ji buvo prie šalikelės, nuošaliai nuo pagrindinio kelio. Ne kelyje, bet nuošaliai nuo kelio, ne Įstatymo kelyje, bet Evangelijos nuošalėje. Nebuvo kitos laisvos vietos Gelbėtojo gimimui, kaip ēdžios, prie kurių rišami nešuliniai gyvuliai ir asilai. <...> Aš stebiuosi Viešpačiu, kuris, būdamas pasaulio kūrėju, gimė ne tarp aukso ir sidabro, bet ant molio (H i e r o n y m u s).

Taigi su Kristaus gimimu simboliškai susijusi užieiga atsiveria kaip neatsitiktinė fizinės ir dvasinės nuošalės erdvė, žyminti žmogaus nuodėmių ir išgelbėjimo tikrovę, evangelinės skurdo palaimos patirtį. Su toliau aiškinamais literatūriniais tekstais ši poetinė egzegezė suartėja ir per šalikelės aktualizaciją. Kitoje Evangelijos vietoje, gerojo samariečio alegorijoje, į užieigą atvedamas žydas, kurį kelyje tarp Jeruzalės ir Jericho užpuolė plėšikai ir kuriam padėjo samarietis: „Jis priejo prie jo, užpylė ant žaidžų aliejaus ir vyno, aptvarstė jas; paskui, užkėlęs ant savo gyvulio, nugabeno į užieigą ir slaugė jį“ (Lk 10, 34). Tokią istoriją Jėzus Kristus papasakoja paklaustas, kas yra artimas – taip atskleisdamas vidinio Meilės įstatymo

paslaptį, kaip teigia Rubšys: „Jėzaus palyginimas apie gerąjį samarietį – didžiojo meilės įsakymo iliustracija“ (R u b š y s 2011, 13). Šios vietos reikšmė simboliškai atitinka ir Izaijo knygos (Iz 14, 30) lietuviškame vertime minimą užėigą, kuri tampa Viešpaties prieglobsčio metafora. Užėiga pasirodo kaip ribinė išbandymo ar pamatinio tiesos atsiskleidimo vieta; kaip ir savo krauju žmoniją atpirkusio Jėzaus Kristaus gimimo situacijoje, pamatiniai Šventosios istorijos įvykiai vyksta ne tiek pačioje užėigoje, kiek šalia jos. Užėiga ir jos aplinka pasirodo kaip savotiška tarpinė vieta, atverianti Dievo malonės ir teisingumo, dieviško žmogaus išbandymo prasiūlą lauką. Tai vieta, reikšmingai dalyvaujanti įvaizdijant įsikūnijimo teologijos semantiką.

Sava užėiga kaip Kryžiaus kelio stotis: Kazys Bradūnas

Jau pirmas Bradūno ciklo eilėraštis archetipiškai aktualizuoja baisumo ir nerimo patirtį užėigoje:

Už lango jau tvanki naktis,
Žvaigždynai svyla
Ir mėnuo leidžias kraupus... (B r a d ū n a s 2001, 163)

Užėiga cikle yra ne vienintelė, bet pagrindinė *veiksmo* ir *pasakojimo* vieta – simboliškai sujungianti šiuos du dėmenis. Atliepian archetipines biblines užėigos funkcijas, ne mažiau svarbus yra pats kelias. Užėigoje ar jame patiriamas baisumas XI eilėraštyje įgyja konkrečių istorinių įvykių pagrindą, kuris realizuojamas tam tikroje kelionės ir pakelės erdvėje:

Šiandien kelias tuščias, ūkanotas.
Ir nė balso iš pilkų sodybų,
Tiktai smėly pėdos nukreivotos –
Neatspėti – šunelio ar sribų.

Ten žmonėm prikaltas jau liežuvis
Ir prilydytos kojos grandin.
Tik tolybėje pokštelia šūvis,
Atsimušdamas girių širdin. (Ibid., 173)

Savotiškoje sapno vizijoje ir kolektyvinės atminties tikrovėje išskylantys vaizdiniai – krauju šlakstomos aslos ir kitas siaubas – būtų neįmanomi išgyventi be intymaus kreipimosi, kuriuo ir baigiamas eilėraštis. Per visą ciklą plėtojant panašią baisumo semantiką, XIII eilėraštyje užėiga palyginama su išrūkytu aviliu. Tačiau nuo pat ciklo pradžios, atliepian archetipinę šios vietos dialektiką, užėiga ar vieta šalia jos yra ir kasdienio bei šventinio gyvenimo ritmo, pamatinio dieviško susitikimo vieta, kurioje išskirtinis vaidmuo tenka tiesiogiai ir netiesiogiai įvardytam dieviškam „Tu“. Savotišką karnavalo atmosferą sukuria užėigos ir jos aplinkos funkcijas

detalizuojantis XII eilėraštis: „Pravažiavo į krikštą krikštąėvėiai, / Pradainavo vestuvių karietos, / Iš Sibiro grįžę praėjo, / Sustoję turistai alaus...“ (Ibid., 174). Į vaizdinių srautą sugula patys įvairiausi, vienas kitą tarsi paneigiantys gyvybės ir mirties, šventės ir skausmo vaizdiniai. Staiga nutrūkusią jų grandinę vainikuoja kelių pakopų klausimas: „O jeigu kas ims ir paklaus / Laiko ir vietos prasmės?“ Iš esmės nuo panašaus klausimo prasideda ir visas ciklas, o simbolinė „Tu“ figūra (kuris vientelis ir gali taip užklausti) jau pirmame eilėraštyje užėigą modeliuoja kaip dieviško susitikimo vietą. Čia vykstančią *vargo vakarienę* su Paskutinės vakarienės vieta ir įvykiais suartina ne tik išskirtinis užstalės *Tu*, bet ir perlaužtos duonos archetipas bei „Tu“ atpažinimo įvykis, nukeliantis ir į Prisikėlimo laiką. Su Kristumi susitinka ir jau poetinio vyksmo pradžioje (I eilėraštis) jį atpažįsta apaštalams atstovaujantys paprasti kaimiečiai („Pilkom sėrmėgom apsirėdę“). Užėigoje sustojęs Kristus atpažįstamas tarsi evangelinėje Emauso kelionėje, o trumpu apibūdinimu pats šis būstas pasirodo galįs išgyventi aukščiausią susitikimo akimirką:

Kas pertraukė didžiulę tylą
Ir duoną perlaužė perpus?
Net krūptelia palaikė užėigą –
Ir atpažįstame Tave staiga! (Ibid., 163)⁴

Tolesni ciklo eilėraščiai yra šio atpažinimo ir susitikimo ženklai. Be to, kad prasminio bendrumo atsiranda su evangeline pradžią pradžia (Dievo gimimu), Bradūno „aš“ ar kitų „apaštalų“ einamas kelias įgyja ir Kristaus Kančios, paskiro krikščionio einamo Kryžiaus kelio, ženklų. Šiai palaipsniui stiprėjančiai prielaidai ypač reikšmingas yra II ciklo eilėraštis, kuriame tarsi kolektyvinėje atmintyje išskylanti kruvina rudinė (trijų sukilimų metafora) prilyginama Turino drobulei. Tekstas užbaigiamas šį daiktą simboliškai ir prasmingai atpažįstant žmogaus vidujybėje:

O vaizdas įsispaudė mano sieloj –
Ir jo pamiršti, jo ištrinti negaliu:
Ten trys nušauti, užkasti ir prisikėlę
Į Vilnių eina kruvinu keliu. (Ibid., 164)

Vilniaus vieškelis, kuriuo eina lyrinis subjektas, – tai ne tik erdvės trajektorija, bet ir kelionė nuo vieno dramatiško Lietuvos istorijos įvykio prie kito. Savo keliu einantis *Kūnas ir Kraujas* (III eilėraštis) atpažįstamas tėviškės pavidalu. Kryžiaus kelio stoties asociacijų įgyja ne tik vieta, kurioje sustoja „aš“, bet ir patys šie įvykiai, jiems jungiantis į skausmingą kančios grandinę. Tarsi į Veronikos drobę įsispaudęs Kristaus veidas, tėviškės veidas V eilėraštyje atsiveria degančio miesto, šv. Kazimiero kaulų ir kitais vaizdiniais, o semantinį užėigos kaip sustojimo Kančios kelyje išpūdį sustiprina šios vietos ir Katedros paralelė: „aš“ prigula užėigoje tarsi

⁴ Beje, ši situacija kiek primena susitikimo situaciją savaip „sprendžiantį“ A. Nykos-Niliūno eilėraštį „Emmaus keleiviai“.

Katedroje. Šiuo veiksmu subjektas įgyja dvejopą tapatumą: primindamas Katedros rūsiuose neramiai gulinčius *karalaičio Kazimiero* kaulus, jis tarsi sutampa ir su krentančiu Kristumi. Panašus dviprasmiškas santykis su užėigos vieta atsiveria ir VI eilėraštyje: užeidamas čia tik prigulti, susitikdamas „Tu“ ar net su juo sutapdamas, „aš“ yra ir užėigos šeimininkas. Prisimenant šv. Jeronimo aprašytą dvejopą keliaujančios šventosios šeimos tapatybę, galima sakyti, kad taip Bradūno eilėraštyje įprasminama krikščioniškoji žmogaus valios ir dieviškos malonės sąveika.

Kaip ir Evangelijoje, Bradūno cikle simboliškai prasminga yra ne tik pati užėiga, bet ir tai, kas vyksta šalia jos, o šią erdvę jungianti (Kančios) kelio trajektorija atsiveria ir viename įtaigiausių ciklo eilėraščių (IX):

Tai mano motina – aš ją pažįstu.
Tokia jauna, kokios akim nesu regėjęs.
Prieš užėigą pievelėj atsisėda,
Nusiriša skarelę,
Išsiima iš ryšulėlio sūrį,
Atsineša nuo šulinio vandens,
Ir poilsis pakvimpa juoda duona.

Tokia jauna manoji motina –
Eina į Vilnių, į Kalvarijas,
Basa iš Suvalkijos,
Visa parapija,
Su vėliavom ir su vainikais,
Visi, visi
Kartu giedodami. (Ibid., 171)

Šioje vietoje bent trumpam stabtelsiu prie dar vieno „pranciškono“ užėigos, o tiksliau – smuklės. Vaičiulaičio novelėje „Vidudienis kaimo smuklėje“ vykstantis pokalbis ir pailsėjęs šioje vietoje toliau tęsiama veikėjų kelionė į Vilnių sukuria subtilia ironija persmelktą pranciškoniško šventumo dvasią. Abu tarpukario Lietuvos augintinius rašytojus suartina religinio pokalbio situacija, piligriminės kelionės ir sustojimo vietos vaizdiniai, smuklės ir užėigos vaidmuo šventumo semantikoje. Beje, ir Vaičiulaičio apsakyme „Apaštalų iškeliavimas“ karčema iškyla kaip itin svarbi simbolinė piktojo gundymo ir išlaikyto išbandymo vieta⁵. Kaip ir šioje novelėje, taip ir Bradūno eilėraščių cikle palaipsniui išryškėja savita simbolinė sąsaja tarp pokalbio ir kelionės, o užėiga (arba smuklė) iškyla kaip itin palanki terpė išskirtiniams, šventybe žymėtiems susitikimams. Beje, ir minėtuose bibliniuose pasakojimuose reikšmingi yra užėigos erdvėje vykstantys pokalbiai – taip atsiveriant Meilės įstatymo ir kitai Dievo tiesai. Panašiai kaip Vaičiulaičio piligrimai, aptariamo Bradūno poetinio ciklo motina, išgirdusi Vilniaus varpų gaudimą, žeg-

⁵ Plačiau apie pranciškonišką (mistinį) šių ir kitų prozininko kūrinių akiratį žr.: J a k a i t ė 2012.

nojasi kartu su visa, galėtume sakyti, Bažnyčia; ir panašiai kaip minėtoje novelėje (pasakojimui atliepiančią panašios kelionės ritualo tradiciją) kalbama malda: vienuolis su savo pakeleiviu sukalba malda, o Bradūno „aš“ kreipiasi į savo motiną, kuri per malda suartėja su Dievo Motina, kone sutampa su ja:

Jauna, laiminga mano motina,
Melskis nuėjusi už mus,
Ir už mane dar nesantį,
Ir už mane jau buvusį,
Už visą giminę be pabaigos... (B r a d ū n a s 2001, 171)

Kaip ir tam tikri istoriniai įvykiai, tėviškės bendruomenę sutelkia malda. Įspūdį apie Bradūno „aš“ tikėjimo kelionėje dalyvaujančią Mergele Mariją sustiprina tai, kad vaikystės vizijoje pasirodžiusi motina priklauso ir laikui dar iki „aš“ gimimo. Ši Bradūno eilėraščių galima pavadinti svarbiausiu ir galutiniu ženklu Kryžiaus kelio vaizdinioje.

Nebūdama tokia įtaigi kaip ligtolinis poetiškai mįslingas ciklo tekstas, jo pabaiga tarsi apibendrina pavadinimu fiksuotos užiegos prasmę. Ši vieta atsiveria kaip tikėjimu pagrįstos kančios ir malonės dialektikos, kaip žemiško žmogaus laikinumo, kelionės į amžinybę metafora: „Viešpatie, kiek buvo duota, / Kiek prarasta užiegoje!..“; „Visas gyvenimas čia buvo / Tik trumpas sustojimas užiegoj, / Tik žodžio nušokimas ant liežuvio, / Tik stiklo sublizgėjimas vagoj“ (Ibid., 176–177). Ciklas užbaigiamas sugrįžtant į pradžią, įprasminant evangelinės atminties reikšmę keliaujant tautos kančios keliu ir apskritai žmogaus gyvenimo kelionėje:

Ir Tu pasilikai prie trupiniuoto stalo
Užbaigti vargo vakarienę –
Aplinkui sėdime susikabinę,
O gomury druska apsalė
Nuo kėsnio duonos kruvinos,
Nuo jos baisios kainos... (Ibid., 178)

Prie vargo (Paskutinės) vakarienos stalo ir vėl sėdintis „Tu“ yra „mus“ (religiniu požiūriu svarbi bendruomeninė subjekto tapatybė) surenkantis centras, vienintelis patikimas atskaitos taškas, padedantis pakelti tai, kas poetiškai papasakota per visą ciklą.

Misterijos ir jų dieviški stebuklai svetimose tavernose: Antanas Škėma, Henrikas Nagys, Kornelijus Platelis

Jėzaus Kristaus gimimas, evangelinė jo Kančios ir mirties istorija literatūriškai savitą teopoetinę transformaciją patiria jau bežemių poetikos autoriaus Škėmos pjesėje „Kalėdų vaizdelis“. *Metafizinės misterijos link* dramą matęs Rimvydas Šilbajoris (Š i l b a j o r i s 1971, 139) pateikia ir šios (jei ir beprasmės) misterijos

argumentų: „<...> viso veikalo temą sudaro pati neišvengiamiausia tikrovė – mirtis ir tas didžiausias stebuklas – Prisikėlimas“; kentėjimo apoteozės nuotaika „<...> jaučiama charakterių pasikalbėjimuose ir net ginčiuose, kuriuose slypi laukimas kažkokios didelės meilės, kuri juos visus su savo sielvartais, nuodėmėm ir šlykščiu vulgarumu priimtų“ (Šilbajoris 1992, 275, 279). (Ne)patikimo, bet tikroviško Dievo atpažinimas, jo meilės, išdavystės ir mirties misterija įvyksta fantasmagoriškai groteskiškame Brooklyno tavernos scenovaizdyje. Čia netikėtai ir sykiu visai dėsningai (kaip išlauktas) pasirodo Panašus – Dievo tariamybės įtampa žymėtas Jėzus Kristus. Atpažintas kitų misterijos dalyvių (susitikimo topika), jis juos tarsi priverčia priiimti esminį vaidmenį, atpažinti savo tapatybę. Mirties misterijoje dalyvaujantis Skaidra-Judas, anot Šilbajorio, kilnumo igyja ne tik pasirinkęs, bet ir įsakytas („daryk savo darbą, Skaidra“) išduoti Panašų: „Lyg ir atstovaudamas vienintelei, didžiajai žmonijos nuodėmei <...>“ (Šilbajoris 1992, 279–280). Ryškiausia šio nuopuolio reprezentacija galima laikyti tai, kokią tiesą Panašaus lūpomis priverstas prisipažinti Skaidra: „Ir mirtis yra meilė. Anot tavęs, Skaidra“ (Škėma 1994, 257). Taigi evangelinio provaizdžio figūrų ir įvykių apsuptyje realizuojami pamatiniai teologiniai klausimai – Prisikėlimo ir Meilės įstatymo tiesos. Visa tai įvyksta iš esmės neatsitiktinėje – kasdienių pokalbių ir kartu nieko neveikimo, paprasto poilsio ir išskirtinių susitikimų, „kalėdinių senių galvų girliandų“ ir vyno aplinkoje.

Nuo pjesės pradžios nujaučiamą tavernos ir beprotnamio paralelę patvirtina Skaidros monologas, jam reaguojant į Danguolės klausimą, kodėl pasimatymą jis paskyrė *purvinoje tavernoje*: „<...> man sunku išaiškinti, kodėl paskyriau žmonai pasimatymą tavernoje. Galbūt kad pro langą matyčiau raudonplytį pastatą su pinučiais“ (Ibid., 248–249). Beprotnamis ir taverna pasirodo kaip vienas kito atspindys, kuriam lūžtant, paradoksaliai ir vien todėl ne visai patikimai atsiveria visai kita – metafizinė – tikrovė. Beprotybės sąmonė ženklina ir Panašaus stebuklus (misterijos topika). Pirmasis – tavernos erdvei svetimas Pergolesi „Stabat Mater“ „rekordas“ grojamoje mašinoje. Kitas evangelinės atminties stebuklas – Panašaus įsiūlytas vanduo (ne tavernai įprastas vynas): jo išgėręs Žmogysta pirmasis atpažįsta „Kitą“, o Skaidrai jis primena kraują: „<...> vanduo, o skonis tirštas. Lyg kraujas. (Greitai). Kvailas reikalas. Aš čia kalbėjausi su savo žmona, aš pasakiau: jei į šią taverną įeitų. – Ne, negalimas daiktas!“ (Ibid., 254–255). Kaip evangelinė užėiga yra pradžios (Dievo gimimo) vieta, taip čia tvyro grėsmingai radikali pabaiga, kuriai paruošia Danguolės ir Skaidros skyrybos, perskaitytos žinutės apie (neįvykusias) savižudybes ar Stevenso žinia (dar iki Panašaus pasirodymo), kad jis po Kalėdų parduoda taverną. Į šią kasdienių ir ribinių pokalbių atmosferą visiškai pasineria ir atėjęs Panašus: jis „patraukia pora dūmų, lyg stebėdamasis ir dūmais, ir skoniu.“ Ši erdvė tampa savotišku pranciškonų būstu, net ir Panašų išvarginusios kelionės poilsio vieta: „Aš labai pavargau. Ir atėjau čia pailsėti. Girdėjau, ilsimasi tavernose. Mat aš vaikščiojau. Ir prisižiūrėjau, iš tiesų, sakau jums, nemažai negyvųjų prisižiūrėjau. <...> Kiek daug užšaldytų stebuklų šitame mieste. O kur yra gyva ranka, kuri paglosto ir nuramina, kur yra vanduo, kuris tirštas kaip vy-

nas, kaip kraujas, kaip tikėjimas į neišaiškinamą tiesą“ (Ibid., 255). Šis dialogiškas monologas atveda iki evangelinio Marijos Magdalietės judesio apkabinti Kristaus kojas, išprovokuoja kitų tavernos kaip misterijos veiksmo dalyvių išpažintis, kurioms išreikšti paradoksaliai pasirenkama kaukės metafora. Stiprindamos visa ko tariamybės išpūdį, kaukės pjesėje reprezentuoja ir tai, kas yra pozityvu – žmogišką galimybę rinktis savąjį veidą ir galimybę pasirinkti teisingai. Iš tavernos scenovaizdžio ateinanti kaukė yra reikalinga tam, kad savo sielą būtų įmanoma atverti iki galo, nors tai kainuotų ir Dievo mirtį.

Ne tiek Dievo, kiek žmogaus, ne tiek neišvengiamos, kiek geidžiamos, įvykstančios tavernoje ir kartu sąlygiškos mirties vaizdas atsiveria Nagio eilėraštyje „Imago mortis“. Tačiau esama ir panašaus ironiško ar net groteskiško juoko šios (dieviškos) mirties akivaizdoje. Poetas cituoja studentišką viduramžių dainą, kurioje pageidaujama mirti tavernoje, nes, kaip sakoma, kai *netoliese yra vyno, linksniau dainuoja ir angelai* (A r c h i p o e t a). Šio interteksto akiratyje sukuriami kraupi mirties miesto vizija. Kita vertus, kaip ir Škėmos pjesėje, taip ir čia „atkuriamą“ biblinės užėigos tipologijai artima išskirtinės tarpinės erdvės, sielą atveriančios grėsmės atmosfera:

Dega virš karčemų groteskiško užrašo raidės:

Mihi propositum est in taberna mori.

Krenta pulkai purvinų žuvėdrų į rėkiantį miestą. (N a g y s 1990, 163)

Jau minėto vandens ir vyno (ar tik gyvojo vandens) stebuklo poetika, keista meilės ir mirties fantasmagorija atsiveria Kornelijaus Platelio „Vyno stebuklo“ smuklėje (II. „Himnų“ eilėraštis). Radikalios modernistinės dviprasmybės bei neaiškumo persmelktą situaciją su Bradūno ciklu suartina vakarienės vaizdinys. Jos vyksmas išprovokuoja viso eilėraščio centru tampantį vyno, kraujo ir vandens virsmo siautulį. Vakarienės paprašiusi sužadėtinė – prievartos ir mirties persmelktos vestuvių šventės dalyvė, paradoksaliai primenanti Mergele Mariją, Kanos vestuvėse prašiusią padėti vestuviniukams. Stiprėjant prievartos ir kitos grėsmės atmosferai, vestuvės eilėraštyje ima priminti šermenis. Neaiškos krypties, bet evangelinę atmintį turintį virsmą nulemia iškart po jo pasirodantis smuklininkas. Su jo atėjimu kraujas ištinka kaip žudanti ir kartu atnaujinanti, į vandens ir vyno virsmą įsiterpanti jėga (tolimos Kristaus figūros apraiškos). Į gyvenimą keistai įsiveržiančios Evangelijos pėdsakus leidžia apčiuopti ir „atsitiktinai“ nuskambėjusi parabolė apie naują vyną ir naujas statines, vandens virsmas į actą ir kita. Vis dėlto savo kryptį ir prasmę prarandantis stebuklas („Kas vandenį verčia vynu, turės savo kraują / Paversti vandeniu“, P l a t e l i s 1995, 76), tarsi nesąmoningai painiojamos mylimosios, sužadėtinės, pakeleivės ir kitų personažų tapatybės – šie ir kiti siautulio pavidalai išjudina (evangelinės) atminties bei tiesos patikimumą. Modeliuojamas iš esmės pakitęs šventumo būvis. Istoriniame „dabarties“ laike tarsi apsireiškiantis ir smuklės vietą savo hierofanijai „pasirinkęs“ dieviškas vyksmas persmelktas ne tik Kristaus atlikto stebuklo, bet ir nuo Evangelijos nutolusios jo mirties.

Kasdienybės svaigulio vieta: skaistyklos variantas (Jurgis Kunčinas), paprasti pokalbiai apie amžinybę (Jonas Mekas ir Vladas Šlaitas)

Toliau aptariamus tekstus sieja ne tiek misterijos, kiek kavinės fenomenai (bendrajai šio žodžio prasme) artimas žemiškos kasdienybės pasaulėvaizdis. Panašiai kaip ir Bradūno bei Platelio tekstuose, Vilniaus erdvėje įsikuria Kunčino „smuklės“. Prozininkui būdinga kelionės ir klaidžiojimo topika pirmiausia ir inspirovavo aptarto žemininko ir *Tūlos* autoriaus asociacijas. Neįprastu bohemos rakursu patraukia kitas Kunčino romanas – *Blanchisserie, arba Žvėrynas – Užupis*, kurio veiksmas prasideda nuo sėdėjimo „skurdžioje gatvės kavinėje“ (Kunčinas 1997, 7). Pirmajame puslapyje išryškėjusi pasakotojo būsena nuteikia beketiškai nejudamybei. Kita vertus, aiškėja ir tikslas, ko ieško iš vienos Vilniaus vietos į kitą (tiesiogiai ar savo vaizduotėje) keliaujantis romano herojus: surasti poezijos saloną. Tai savotiška utopija, iškylanti virš kitų įvardytų ir neišvardytų išgėrinėjimo vietų. „Ką veikčiau su šiuo mėšlinu namu? Vėl įrengčiau skalbyklą? Ar pirtį? Ne, vis dėlto saloną. *Blanchisserie*. Greitas ir patikimas sielos išskalbimas. Priedo: OBED. UŽIN“ (Ibid., 89). Taip yra *paistoma* (cituojuant pasakotoją) lauko kavinėje Užupyje. Prie šios išskaistinio vietos taksi (savotiška Charono valtimi) pasakotojas atvyksta po to, kai čia atvesti žadėjo Moderatorius. Tai vienas mįslingiausių personažų, mistinė būtybė, pokalbis su kuriuo sustiprina metafizinės tikrovės, kad ir pseudo, bet dieviško (ar pranašiško) balso išpūdį pasakotojo kasdienybėje. Taigi svarbiausiu neįprastos bohemos ženklų pavadintume metafizikos balsą.

Romane vis sugrįžtama prie minties, kad romane veikiantis pasakotojas (ar kiti personažai) yra mirę. „Toks gyvenimas po mirties. Juk viskas gryniausia fikcija! Kad aš čia buvau ir gėriau anyžinę. Aš niekuo netikiu – Moderatorius užteršė mane klaidinga informacija. Tik nedera dėl to sugniužti. Reikėtų pasitikrinti: pasikalbėti kad ir su Zepu Išganytoju, jis tikras akmuo. Arba kaimyne Vasilisa. Yra dar Praskovja, Jokūbas, irgi žmonės“ (Ibid., 93–94). Beje, bibliinių asociacijų turi ir kitų romano karnavale dalyvaujančių figūrų vardai, pavyzdžiui, Zepo Išganytojo žentas ponas Ezikielis Forelle (mirties bausmės vykdęs ir iš Lukiškių paleistas budelis). Mirties klausimas aptariamas ir pokalbyje su Blanda: „– Taigi ar dabartės mudu mirę? – Mirę – nemirę. Kaip visuomet. Argu tau tai labai rūpi. Juk štai atsiveikinsim, vėl pradingsi savo *blanšiserijoj*, trauksi iš kilpos tą kvaišą Nabele, drumsi Protą Terezijai, gersi iki pamėlynavimo... paskui vėl; nebegersi, – O Viešpatie, kaip viskas pabodo! Tai dar ne?“ (Ibid., 188). Ta pati Blanda kalba ir apie keistą gyvenimo bei prisikėlimo ratą, kuris, pirmiausia turėdamas tiesiog prisikėlimo nuo nuolatinių išgertuvių prasmę, romano pabaigoje įgyja ir kitokią semantinę atgarsį:

Paskum mirtis mums tapo įprastas dalykas. [...] O mes kaskart prisikeldavom, ir viskas prasidėdavo iš naujo. Nė nejudavom kartais, kad kažkas buvo nutrūkę. Tarsi nauja filmo serija. Taip tarsi vis nuobodyn einantis serialas. Bet ir dulkės tikros, ir ašaros. Kraujas ir kūnas. Toks nesibaigiantis hepeningas. *Fortuna non fenis...* (Ibid., 189–190).

Aišku, šis *kūnas ir kraujas* yra savotiška gyvenimo performanso dalis; tačiau ne tik. Atrodo, kad klaidžiojant romano pavadinimu nurodyta trajektorija, užsukant į vieną ar kitą kavinę, susitinkant su Nabele ir kitomis moterimis, išgyvenant savąjį *vakarą ant ežero keturių kantonų*, pasakotojo tikslas yra ne tik surasti minėtą saloną, bet ir tarsi patikrinti savo kelionės ar apskritai gyvenimo tikroviškumą. Anyžinės ir meilės svaigulio dvasia persmelktas klaidžiojimas yra ir autentiško savęs ieškojimo forma. Fragmentiški pokalbiai su nuolat savo pavidalus ir tapybes keičiančiais tipais galėtų būti traktuojami kaip personažo einamo savotiško (postmodernaus) Kryžiaus kelio stotys. Tikroji Nabelės prigimtis (kurios, kaip ir jai skirto salono, ieškoma per visą romaną) pasakotojui aiškėja ją palyginus su dieviškuoju Kūnu ir Krauju:

Tu buvai visiškai kitokia. Nelaiminga, tai teisybė. Užguita – tiesa, bet labai kenčianti, nuoširdžiai – kad ir nenuosekliai – dievota. <...> Tikrai, prisimindamas tave, aš prisimenu ne ką nors kitą, o patį Jėzų Kristų – ypač seniau tapytą arba drožtą, Jėzų, išsitempusį ant kryžiaus taip, kad be jokio vargo gali suskaičiuoti visus jo išsišovusius šonkaulius, dubens ir ilguosius kaulus. Bet ne apie anatomiją čia kalbu, apie kančią – ji jaudina tik tuomet, kai yra natūrali (Ibid., 240).

Evangelinį nukryžiovimą parafrazuojantis kaulų išskaičiavimas, paženklintas visa ardančios ironijos, kaip ir kitos krikščioniškos asociacijos vis dėlto išsaugo autentišką kančios ir meilės patirtį. Kad ir koks blasfemiškas būtų Eroso ir Thanatos sąlytis romane („Priminei Kristaus kančią ir jaudinai“), visas kalbėjimo apie Nabelę ir santykių su ja karnavalas yra ne kas kita kaip meilės ir kūrybos tikrovė; o jai atskleisti išskirtinis vaidmuo tenka vietai. *Blanchisserie* utopijoje susilieja ne tik šios, bet ir kitos patirtys, metaforiškai jungiasi kasdienė (skalbyklos), poezijos ir kone metafizinė skaistyklos (*purgatorium*) erdvė: „Perduok išminčiui, kad čia jau yra *tarptautinis purgatoriumas*, kur kūną ir dvasią gali valytis visų tautybių bei tikybų vaikai!“ (Ibid., 268). Dante’s skaistyklą Jacques’as Le Goffas vadina *nuo kančios ir išmėginimo laiko neatsiejama tarpine anapusybe*, o meilę – principu, kuris leidžia paaiškinti „sielų pasiskirstymą ant Skaistyklos atbrailų“ (Le Goff 2005, 395, 397, 414). Surizikuosiu teigti, kad su vėlyvaisiais viduramžiais romano pasaulėvaizdį suartina ir Johano Huizinga’os iškeltas karnavalinis Dievo esmės (meilės) aprašymas girtu svaigulio vaizdiniais (Huizinga 2006, 249). Kunčino pasakotojo surasta *Blanchisserie* skaistykla – tarpinė ar nuošalės (tarsi užkeigos) vieta – postmodernistiniame svaigulyje išsaugo ne tik dinamiškos meilės, bet ir kančios santykį su supamu pasauliu. Akivaizdžiai susvetimėjusi, iš bohemos gyvenimo tarsi visai išstumta religinė patirtis sugražinama ir autentišku jos pavidalu. Beje, į savo sąlygiškai ir pusiau sąmoningai suvoktą vietos tikslą tarsi koks elgetaujančio ordino piligrimas romano herojus eina be batų ir su svetima rudine: šis daiktas, nors ir turi literatūrinių, pavyzdžiui, Jono Aisčio, asociacijų, turbūt atsitiktinai primena *rudinę* iš Bradūno „Užkeigos“.

Vaikščiojimų ir pokalbių, *savo dainų* ir kitos bendrystės svaigulys persmelkia ir Meko poeziją. Poetinė autoriaus kasdienybė yra atvira ir metafizinei patirčiai.

Tokia yra paryžietiška *Café de Flore* ar netolimoje atmintyje iškylančio Niujorko bohemos atmosfera eilėraštyje „Rue de Saine“:

mes išgėrėm daug vyno
kartu, ir alaus,
Niujorko tamsiuos, triukšminguos
baruos – ir mes dainavom
savo dainas –

ir mes kalbėjomės apie amžinuosius klausimus
ir visus atsakėme
įsižiūrėję į
amžinybės akis. (M e k a s 1998, 363)

Būdama labai intymi ir asmeniška savo susitikimais, baro ar kavinės erdvė yra ir tarsi nieko erdvė. Ši patirtis tiesiogiai nuskamba teksto pabaigoje: „Ilgai sėdžiu kampo / bare prie alaus / stiklo. / Jaučiu, kaip visas / dienos ermyderis / lėtai / tirps-ta į / nieką“ (Ibid., 366). Kasdienybės metafizikai Mekas atsiveria ir kituose savo tekstuose, pavyzdžiui, „Laiškuose iš niekur“, kur randame paradoksalių autoriaus prisipažinimą, kad jis nemėgsta keliauti. Ir nors ne viename Meko poezijos, prozos ar kinematografijos tekste pasirodantis vaikščiojimas, klajonės gali būti pavadinti ištičties bei svaigulio forma, išties šis svaigulys įgyja kažką bendro su kančia.

Lengvas pokalbis, dainos pasigirsta ir Šlaito eilėraštyje „apie žmones ir obuolius“, kurio veiksmas vyksta aludėje. Šiai erdvei natūralus ir specifinis pašnekesys kartu yra ir pokalbis su savimi, kuriame netikėtai nuskamba evangelinių palaiminimų parafrazės:

Ir savaime prisimenu:
Vieni įeis į Dangaus Karalystę,
Kiti paveldės žemę,
Gi dar kiti paveldės tik vėją. (Š l a i t a s 1997, 188)

Po ilgo prozinio svarstymo, ką reiškia paveldėti vėją (tai pasirodo kaip geriausias paveldas), su lengva ironija prisimenant kitą evangelinę išmintį, Šlaito aludės lankytoją aplanko ne tiek biblinis (nors evangelinės leksikos ir persmelktas), kiek kasdienis nušvitimas: antroje eilėraščio pusėje – kone pranciškoniškas *paprastų obuoliūkščių papinkų* ir vėjo pašlovinimas. Šlaitas, Bradūnui būdamas artimas savo namų ir kone sudievinčios gamtos, nefilosofinio gyvenimo ar kitokio paprastumo poetika („Ramybė“, „Išrišimo rankos“ ir kiti eilėraščiai), yra ir vienas iš daugelio lietuvių poetų pranciškonų, norintis giedoti kaip medis ar sukūręs savotišką „Saulės giesmės“ variantą („Giesmė“, Ibid., 59). Taigi evangelinis akiratis savuose ir svetimuose baruose bei aludėse atsiveria ir be dramatiškų misterinių stebuklų, taip išryškėjant semantinei „užėigos“ teopoetikos įvairovei.

Išvados

Užeigos vaizdinys Biblijoje padeda išreikšti ribinę, neretai grėsmingą situaciją, galų gale atsiskleidžiant Meilės įstatymo ar kitos Dievo tiesos turiniui. Šis kontekstas, Jėzaus Kristaus istorija nuo gimimo iki Prisikėlimo, krikščioniškoji sąmonė ir pranciškoniška kelio topika – visa tai yra svarbus prasmių laukas, nagrinėjant užeigos, tavernos, smuklės ir kitos panašią funkciją turinčios vietos vaizdinius lietuvių literatūroje. Bradūno poetinė užeiga, biblinei erdvei artima savo ryškia prasmine dialektika, sujungia dramatiškos istorinės sąmonės ir evangelinės atminties ženklus. Šios erdvės ir tam tikrų daiktų apsuptyje modeliuojama lyrinio „aš“ gyvenimo kelionė išryškėja kaip simbolinis Kristaus Kančios bei Kryžiaus kelio atitikmuo. Taverna yra neatsitiktinė Škėmos pjesės veiksmo vieta. Tai – simbolinė gyvenimiškos kasdienybės ir susitikimų erdvė, kurioje įvyksta sudėtinga ir dvi-prasmiška Dievo atpažinimo, Jo stebuklų ir mirties misterija, žmogaus išpažinties ir kančios drama. To paties (kaip ir Škėmos dramoje) stebuklo topika atsiveria ir Platelio eilėraštyje, kurį su bežemių poetikos autoriumi suartina evangelinės tikrovės tariamybė. Baruose ir kavinėse, pakeliui į jas ar iš jų vykstantis Kunčino romano veiksmas yra paženklintas ne tik kasdienybės žaismo, bet ir savotiško metafizikos ilgesio, netikėtų Kristaus Kančios asociacijų. Bohemiškos kasdienybės balsas šį prozininką suartina su Meko ir Šlaito poetiniu pasakojimu. Meko susitikimai kavinėse bei klaidžiojimas po svetimus miestus yra atviri ir pokalbiams apie amžinybę, kuriuos su anksčiau aptartais nerimo tekstais suartina nieko patirtis.

Šaltiniai ir literatūra

- A r c h i p o e t a – „Carmina Burana: CB 191 Archipoeta: Vagantenbeichte“, *Turba Delirantium*, [prieiga internete: <http://turba-delirantium.skyrocket.de/bibliotheca/carmine-burana_cb191_archipoeta_vagantenbeichte.htm>, žiūrėta 2012-08-09].
- B i b l i j a 2005 – *Biblija, arba Šventasis Raštas*: trečias pataisytas ir papildytas ekumeninis leidimas. Senasis Testamentas, iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų vertė Antanas Rubšys. Naujasis Testamentas, iš graikų kalbų vertė Česlovas Kavaliauskas, Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija.
- B r a d ū n a s 2001 – Kazys Bradūnas, *Sutelktinė*: Eilėraščiai, antroji dalis, Vilnius: Aidai.
- D a s B u c h E x o d u s – „Das Buch Exodus, Kapitel 4“, *Universität Innsbruck. Die Bibel in der Einheitsübersetzung*, [prieiga internete: <<http://www.uibk.ac.at/theol/lese-raum/bibel/ex4.html>>, žiūrėta 2012-08-09].
- H i e r o n y m u s – Hieronymus, „Homilie über die Geburt des Herrn“, [prieiga internete: <<http://www.unifr.ch/bkv/kapitel2143.htm>>, žiūrėta 2012-08-09].
- H u i z i n g a 2006 – Johan Huizinga, *Viduramžių ruduo*: studija apie keturiolikto ir penkiolikto šimtmečio gyvenimą ir mąstyseną Prancūzijoje ir Nyderlanduose, Vilnius: Amžius.
- J a k a i t ė 2012 – Dalia Jakaitė, „Krikščioniškos mistikos tradicija Antano Vaičiulaičio prozoje“, *Inter-studia humanitatis*: Literatūros laukuose ir anapus jų, 13, 183–196.
- K a š e l i o n i e n ė 2006 – Nijolė Kašelionienė, „Komparatyvistinė metodologija“, *XX amžiaus literatūros teorijos*: vadovėlis aukštųjų mokyklų filologijos specialybės studentams, Vilnius: VPU leidykla, 325–347.

- K a š e l i o n i e n ė 2010 – Nijolė Kašelionienė: pasisakymas diskusijoje: „Apie žvirblį literatūroje ir kine, arba lyginamosios ir intermedialios literatūros studijos Lietuvoje: ieškant kokybės ir teorinio sąmoningumo“, *Colloquia*, 24, 130–138.
- K u n č i n a s 1997 – Jurgis Kunčinas, *Blanchisserie, arba Žvėrynas – Užupis*, Vilnius: Tyto alba.
- K u s c h e l 2000 – Karl Josef Kuschel, *Im Spiegel der Dichter. Mensch, Gott und Jesus in der Literatur des 20. Jahrhunderts*, Düsseldorf: Patmos-Verlag.
- K u s c h e l 2008 – Karl Josef Kuschel, „Kelyje į teopoetiką“, Dalia Jakaitė, Juldita Nagliuvienė, *Literatūra ir teologija: XX a. I pusės lietuvių, prancūzų, vokiečių modernizmo autoriai*: Mokymo priemonė, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 24–30, [prieiga internete: <http://hu.su.lt/bylos/fakultetai/humanitarinis/litk/jakaite_nagliuviene_literatura_ir_teologija_2008.pdf>, žiūrėta 2012-08-09].
- L e G o f f 2005 – Jacques Le Goff, *Skaistyklos gimimas*, Vilnius: Baltos lankos.
- L u k e – „Luke 2:7: King James 2000“, *Biblos*, [prieiga internete: <<http://bible.cc/luke/2-7.htm>>, žiūrėta 2012-08-09].
- L u k a s – „Lukas 2:7: Luther Bibel“, *Biblos*, [prieiga internete: <<http://bibeltext.com/luke/2-7.htm>>, žiūrėta 2012-08-09].
- M a c e i n a 1986 – Antanas Maceina, „Užėigos prasmė“, *Draugas. Mokslas, menas, literatūra*, spalio 4, 1.
- M a c e i n a 1994 – Antanas Maceina, „Saulės giesmė. Šventasis Pranciškus Asyžietis kaip krikščioniškojo gyvenimo šauklys“, Antanas Maceina, *Raštai*, t. IV: Teologinės-filosofinės studijos, Vilnius: Mintis, 5–345.
- M a c e i n a 2004 – Antanas Maceina, „Poezijai apginti. ‘Idėjinės impotencijos’ priekaištas mūsų poetams“, Antanas Maceina, *Raštai*, t. IX: Filosofija ir kultūra. Kalbos kultūra. Literatūrinės interpretacijos, Vilnius: Margi raštai, 260–266.
- M e k a s 1998 – Jonas Mekas, *Dienų raštai*, Vilnius: Baltos lankos.
- M o s e – „2.Mose 4:24: Luther Bibel“, *Biblos*, [prieiga internete: <<http://bibeltext.com/exodus/4-24.htm>>, žiūrėta 2012-08-09].
- N a g y s 1990 – Henrikas Nagys, *Grižulas*, Vilnius: Vaga.
- P l a t e l i s 1995 – Kornelijus Platelis, *Prakalbos upei*: Rinktinė, Vilnius: Vaga.
- R u b š y s 2011 – Antanas Rubšys, *Dorovės principai Šventajame Rašte*, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
- S c h r ö e r 1998 – Henning Schröer, „Poesie und Theologie zwischen Theorie und Praxis“, Henning Schröer, Gotthard Fermor, Harald Schroeter (Hrsg.), *Theopoesie. Theologie und Poesie in hermeneutischer Sicht*, Rheinbach: CMZ Verlag, 129–149.
- S t r a u c h – Michael Strauch, „Bibelarbeiten: hier Bibelarbeit über Exodus 4, 18-31“, [prieiga internete: <http://bibelarbeit.privat.t-online.de/testament/altes/2_mose_4_18-31_strauch.htm>, žiūrėta 2012-08-09].
- Š i l b a j o r i s 1971 – Rimvydas Šilbajoris, „Antano Škėmos kelias į metafizinę mistriją“, *Metmenys*, 22, 132–141.
- Š i l b a j o r i s 1992 – Rimvydas Šilbajoris, „Žvilgsnis į Antano Škėmos dramaturgiją“, Rimvydas Šilbajoris, *Netekties ženklai*: Lietuvių literatūra namuose ir svetur, Vilnius: Vaga, 269–280.
- Š k ė m a 1994 – Antanas Škėma, *Raštai*, t. 2: Dramos, poezija, satyra ir humoras, esė, Vilnius: Vaga.
- Š l a i t a s 1997 – Vladas Šlaitas, *Saulė ant šaligatvio*: Poezija, proza, vertimai, laiškai, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Dalia Jakaitė

Krikščioniškas akiratis lietuvių literatūrinėse „užėigose“

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: užėiga, taverna, krikščionybė, kryžius, kelias, pokalbis.

Užėigos vaizdinys Biblijoje ženklina ribinę, neretai grėsmingą situaciją, tačiau kartu atskleidžia ir Meilės įstatymo, kitos Dievo tiesos turinį. Prasminis šio vaizdinio laukas, Jėzaus Kristaus istorija, krikščioniška sąmonė ir pranciškoniška kelio topika – visa tai yra svarbu, nagrinėjant užėigos ir kitos panašios vietos (taverna, smuklė, baras...) motyvus lietuvių literatūroje. Šio straipsnio metodas – teopoetikos analizė. Kazio Bradūno ciklas „Užėigoje prie Vilniaus vieškelio“ – išeities taškas aptariant ir šiuos tekstus: Antano Vaičiulaičio „Vidudienis kaimo smuklėje“, Antano Škėmos „Kalėdų vaizdelis“, Kornelijaus Platelio „Vyno stebuklas“, Jono Meko „Rue de Saine“, Vlado Šlaito eilėraštį „Apie žmones ir obuolius“ ir Jurgio Kunčino *Blanchisserie, arba Žvėrynas – Užupis*. Lyrinio subjekto kelionė Bradūno eilėraščių cikle pasižymi stipriu istorinės sąmonės dramatiškumu. Perkuriami įvykiai ir veiksmai šią kelionę leidžia suvokti kaip Jėzaus Kristaus Kančios kelio atitikmenį. Užėigą kaip Kryžiaus kelio stotį įprasmina ir tam tikri daiktai. Taverna yra neatsitiktinė Škėmos pjesės veiksmo vieta. Šioje kasdienybės ir poilsio erdvėje įvyksta dviprasmiška Dievo atpažinimo, jo stebuklų ir mirties misterija, žmogaus išpažinties ir kančios drama. Evangelinio stebuklo topika atsiskleidžia ir Platelio eilėraštyje, kurį su Škėmos kūriniumi suartina tikėjimo sąlygiškumas ir dieviškos tikrovės tariamybė. Baruose ir kavinėse, pakeliui į jas ar iš jų vykstančiam Kunčino romano veiksmui būdingas ne tik kasdienis žaismas ir bohemos lengvumas, bet ir metafizikos ilgesio atmosfera, netikėtos Jėzaus Kristaus Kančios asociacijos. Bohemiškos kasdienybės balsas ir metafizikos balsas šį prozininką suartina su Meko ir Šlaito poetiniu pasakojimu. Susitikimai kavinėse ir klaidžiojimai gatvėmis šių poetų tekstuose tampa prielaida pokalbiams apie amžinybę ir metafizinei nieko patirčiai.

Dalia Jakaitė

The Christian View in the Lithuanian Literary “Inns”

S u m m a r y

Keywords: inn, tavern, Christianity, cross, road, conversation.

The image of an inn in the Bible marks marginal, often formidable situation, however, it also reveals the content of the law of Love, the other truth of God. The semantic field of this image, the history of Jesus Christ, Christian consciousness, and Franciscan topography of road – all that is important while analyzing the motives of the inn or other similar place in the Lithuanian literature. The method of the present article is the analysis of theopoetics. The cycle “Užėigoje prie Vilniaus vieškelio” by Kazys Bradūnas is also the starting point in discussing these texts: “Vidudienis kaimo smuklėje” by Antanas Vaičiulaitis, “Kalėdų

vaizdelis” by Antanas Škėma, “Vyno stebuklas” by Kornelijus Platelis, “Rue de Saine” by Jonas Mekas, the poem “Apie žmones ir obuolius” by Vladas Šlaitas, and Blanchisserie, arba Žvėrynas – Užupis by Jurgis Kunčinas. The journey of the lyrical subject in the cycle of poems by Bradūnas is characterized by strong dramatism of historical consciousness. Transformed events and actions allow this journey to be understood as the equivalent of the road of the Passion of Jesus Christ. Certain things also give a sense to an inn as a station of the road of the cross. Tavern is not an accidental place of the play by Škėma. The ambiguous mystery of the recognition of God, his miracles and death, the drama of human confession and suffering occur in this space of daily life and rest. The topography of evangelical miracle is also revealed in the poem by Platelis which gets closer to Škėma’s work by the convention of faith and the ostensibility of the divine reality. Not only daily play and bohemian ease but also the atmosphere of metaphysical longing, unexpected associations of the Passion of Jesus Christ are characteristic to the action of Kunčinas’ novel taking place in bars and cafés, on the way to them or from them. The voice of the bohemian daily life and the voice of metaphysics make this prosaist closer with the poetic telling of Mekas and Šlaitas. The meetings in cafés and wandering on the streets become an assumption for conversations about eternity and the metaphysical experience of nothing in the texts of these poets.

D a l i a J A K A I T Ė

Literatūros istorijos ir teorijos katedra

Šiaulių universitetas

P. Višinskio g. 38

LT-76352 Šiauliai

[dalia.jakaite@gmail.com]